
**“NISAM SLUTILA
DA ĆU S VREMENOM
NAVUĆI TOLIKU
MRŽNJU NA SEBE”**

KORINA HONAN

S engleskog preveo Uroš Vasiljević

Elizabet Džejn Hauard je svoje bekstvo isplanirala obraćajući pomno pažnju na detalje. Prvo je krišom iznela svoju odeću iz kuće u malim zavežljajima i sakrila je u kući jedne prijateljice. Potom je spakovala ostatak u dva sanduka i rekla Kingzliju Ejmisu da ide u banju. Ovo nije bila laž — jedino je propustila da doda da se neće vraćati.

Pismo u kome su bile navedene njene namere uručili su mu njeni advokati na dan kad je ona trebalo da se vrati kući. Deset dana, zaključila je, daće mu dovoljno vremena da se navikne na njeno odsustvo.

Postoji li uopšte dobar način da se okrene leđa braku koji je trajao petnaest godina? Džejn veruje da se ponašala onoliko pristojno koliko su to okolnosti dozvoljavale: nije odnela ništa osim odeće, izvukavši se iz njega lagano (iako možda pomalo dramatično).

Kingzli joj nikada nije oprostio. Tokom 15 godina, sve do njegove smrti, njegova mržnja jedva da je jenjavala: odapinjao je strelice na nju preko medija i ispalio je plotun u vidu nekoliko ženomrzačkih romana (po kojima su kritičari radosno prebirali — a koje je njegova bivša žena savršeno dobro razumela). Dalje od očiju javnosti, našao je mrzovoljno zadovoljstvo u čapkanju po šavovima svoga braka, sve dok nije uspeo da ubedi sebe da on nikada nije ni bio srećan.

Što se tiče Džejn, njegov bes je prouzrokovao jedinstveni oblik torture: činilo se da joj je suđeno da je zauvek pohode javna podsećanja na najmanje srećno razdoblje njenog života. Ovaj put je barem spremno dočekala napad. Kingzlijeva smrt pre pet godina učinila je skoro izvesnim objavljivanje njegovih pisama; sada su objavljena, ispaljujući nove salve uvreda — među kojima je “matora kučka” jedan od sažetijih primera.

Tokom 20 godina od kako ga je napustila, Džejn je uzvraćala samo povremenim zajedljivim primedbama, ali sada joj je očigledno dosta — i to ne samo

Kingzlija. Biografi drugih pisaca dvadesetog veka, od kojih su nekolicina bili njeni ljubavnici, u poslednje vreme iskopavaju njena ljubavna pisma iz raznih privatnih zbirki, a potom je saleću da im ispriča svoje uspomene.

Ako po njenom životu već treba da se neprestano prekopava na ovaj način, Džejn bi radije da to čini sama. Zato je počela da piše autobiografiju, možda u dva toma, a već je dopustila sebi da isprede sopstvenu priču tako što je ukinula zabranu objavljivanja ljubavnih pisama koja joj je uputio Kingzli, a koja su ranije bila zaveštana za potomstvo u Hantingdonovoj biblioteci.

“Najdraža Golubice”, počinje jedno od njih, “nedostaju mi tvoja usta i tvoj dah i tvoja koža i tvoja kosa i tvoj miris i tvoj levi kapak i tvoja kosa i tvoj miris i tvoja desna dojka.”

Oklevala je pre nego što je poverila svoj plen uredniku zbirke Kingzlijevih pisama, “ali pošto je Kingzli pričao kako sam ja najgora stvar koja mu se ikada desila, a ja mu nisam uopšte odgovarala preko novina, pomislila sam: ‘Pa dobro, zašto ih ne bi objavio? Hajde da čujemo i drugu stranu, čisto da se uspostavi ravnoteža’”. Tiho i šmrcavo se nasmeje. “Možda će se ispostaviti da je to bila vulgarna greška.”

Iz perspektive Džejninog detinjstva u višoj srednjoj klasi, gde se nikada nije raspravljalo o emocijama, iznošenje ovakvih stvari u javnost zaista bi bilo neoprostivo vulgarno. Ipak, prošlo je barem pola veka otkako se ona otrgla i našla u boemskim književnim krugovima, gde je za ljubavnike i mužve birala niz poznatih ljudi koje je posle ostavljala. Dok opisuje ono što naziva svojim “haotičnim” živo-

tom, glas joj je ravnodušan i krepak, kao da se boji da je samosažaljenje ne saplete.

Osvetnička nota samo jednom izbija na površinu: “Kingzli je”, kaže ona u kratkom naletu gorčine, “žene smatrao ili j***zovnim ili ukrasnim, a posle toga mu zapravo i nisu mnogo trebale. Zato je bilo tako teško živeti sa njim, jer veoma malo nas zadržava samo ove dve osobine do kraja života.”

U 77. godini Elizabet Džejn Haurard je i dalje zavodljiva, visoka poput neke kraljice, i nije joj ispod časti da pokupi ponekog mladog sledbenika. Na primer, sa romanopiscem Lujem de Bernijeom se “prilično brzo” sprijateljila, a on je nedavno kupio parohijski dom iz osamnaestog veka udaljen šest kilometara niz put; ona je tamo prespavala baš prošle nedelje, posle večere sa njim i njegovom devojkom tokom koje su prilično popili.

Preko dana sedi i piše o svom životu u dnevnoj sobi sa niskom tavanicom, gde je, pravilnog držanja i dostojanstvenu, uraljenu prozorom, može videti svaki prolaznik. Kad sam stigla u njenu kuću iz osamnaestog veka na granici između Norfoka i Safoka, bila je došla tek do strane 55 — “a još imam samo devet godina. Kad se ovo završi, neće biti svrhe da me posećuju biografi”, kaže ona, a izgleda da je ta mogućnost prilično raduje.

Za to vreme, kao što joj je sasvim jasno, ovo je mesec Ejmisovih, oca i sina. Samo dve nedelje po objavljivanju Kingzlijevih pisama, razglašen je izlazak memoara njenog posinka Martina Ejmisa, u kojima ona takođe igra značajnu ulogu. Jedan dan kasnije, daleko od sve te halabuke, njena najnovija knjiga *Pad* tiho se pojavila u mekom povezu. Reč je o jednom

od onih retkih, savršeno konstruisanih romana koji je trebalo da uberu nagrade umesto razočaravajuće retkih kritika. Njeno ime je pomalo iščilelo iz očiju javnosti, iako bi televizijska serija od šest epizoda, zasnovana na njenoj četvoro-tomnoj *Hronici o Kazaletovima*, čiji su producenti Džoana Lamli i Veriti Lember, mogla biti znak ponovnog otkrića.

Dok me vodi, blago hramljući, u zimsku baštu oivičenu saksijama sa cvećem, gunđa kako je gojazna i kako joj zglobovi škripe od artritisa. Ipak, njena lepota je preživela sve ono što starost sa sobom donosi. Velike, naglašene jagodične kosti njenom licu daju izgled skulpture, a njene oči, stalna tema Kingzlijevih pisama, toliko su tamne da se zenice skoro stapaju sa dužicama.

365 Kada ne piše, bavi se baštovanstvom, zabavlja kućne prijatelje, pokušava da pravi tapiserije ili plete vraški komplikovane džempere. Čak i neki od njenih prijatelja kažu da ume da bude preteška. Svakako, uvek kaže tačno, ponekad i oštro, ono što misli: golicava nezvanična trač-seansa o savremenim književnicama, na primer, proizvodi niz veoma potcenjivačkih ocena (od kojih je većina, po mom mišljenju, opravdana). Nema u njoj ni traga od mentaliteta koji traži uslugu za uslugu.

Veoma joj je drag Martin Ejmis, koji joj je posinak otkako se 1965. godine udala za Kingzlija, ali joj nije ispod časti da mu uputi koju prijateljsku packicu. Jednom joj je rekao, poverava se ona, da nikada ne odgovara na pisma svojih obožavalaca, “a ja mislim da to nije u redu; mislim da bi to trebalo da radi, zaista”. Osim toga, elegantno stavlja do znanja da je Martin dao preveliki publicitet svojim neugod-

nostima sa zubima. I Džejn je ugradila titanijske implantate, i smatra da je Martin u svojim memoarima stvar previše dramatisovao.

“Martin je veoma nervozna osoba. Muškarci reaguju na bol mnogo drugačije nego žene, znate, mi idemo kroz život znajući da će se on desiti. Muškarce to nekako šokira.”

Kada je upitam šta misli o njegovim elegantno napisanim postmodernističkim romanima, nastaje fascinantna pauza dok razmišlja o svom odgovoru. “Mislim da će Martin sada napisati mnogo bolji roman — sada je ušao u fazu u kojoj će se to desiti”, kaže ona na kraju. “Ono što ja mislim o njemu jeste da ima jedan ogroman, divlji, prirodni talenat za pisanje i za jezik, kao i za komične situacije, ali po mom mišljenju nije u to unosio dovoljno srca.”

Njegovi memoari, smatra ona, zaista imaju “srca”, ali mu stavlja na teret da se ranije nije dovoljno brinuo za ljude: “Ljude je suviše posmatrao spolja.” Da li mu je to rekla? “Ne, ali sada bih, jer mislim da bi ga to moglo donekle zanimati. Vidite, nisam znala da me toliko ceni. To me je veoma dirnulo. Veoma.” Iako sumnja da je on pročitao četvoro-tomnu *Hroniku o Kazaletovima* — koju kritika priznaje kao remek-delo — očigledno je da je pažljivo pročitao nekoliko njenih romana. “Po mom mišljenju”, piše on u svojim memoarima, “ona je, uz Ajris Merdok, najzanimljivija književnica svoje generacije. Ona piše instinktom, ali elegantno (poput Mjurijel Spark), ima oko za bizarno i poetično, i prodoran zdrav razum.” Šta li mu znači to — “piše instinktom”, roguši se Džejn.

Kako su moćno domaćinstvo nekada bili! Kada je Martin objavio *Dosije o Rejčel*,

postao je treći član porodice koji je dobio nagradu za prvi roman.

Tada su Džejn i Kingzli već živeli u Barnetu, u severnom Londonu, u prostranoj kući nazvanoj Lemons, gde su se okupljali prijatelji i rođaci, koji su ponekad ostajali tamo nedeljama ili čak godinama. Za njihovom trpezom vođeni su najbolji razgovori u gradu, pomislio bi čovek, ali čak je i Džejn, poznata po svojoj energiji, posustajala spremajući obroke za desetak ili više ljudi — jednom je priznala da je plakala ljušteći čitave kofe krompira.

Žaliti se Kingzliju nije imalo smisla: čak i kad se uzmu u obzir merila njegove generacije, od njegovog šovinizma je čoveku često zastajao dah. Kada se zakačila s njim zbog navike njegovih sinova da navraćaju za vikend, dovlačeći i devojke sa sobom, ljutito joj je rekao: “Zašto prosto ne pripremiš dovoljno hrane za 12 ljudi, pa onda ne moraš da se brineš?” Smejući se, ona kaže: “To je bilo njegovo, sasvim muško, rešenje problema.”

Njihova veza je počela na Čeltnemskom književnom festivalu 1962. godine. Džejn je, kao umetnički direktor festivala za tu godinu, pozvala Kingzlija da održi predavanje, a on je stigao, u pratnji svoje žene, da govori o “Seksu u književnosti”. Udvarao joj se kradomice, a to je ubrzo dovelo do sastanaka. Ispocetka je tridesetdevetogodišnja Džejn izgled bila samo jedna od žena koje je usput osvojio: nije bila dovoljno značajna, čini se, da zaustavi planove za njegovu selidbu na Majorku sa suprugom Hili i njihovo troje dece. “Verovatno ću se vraćati dvaput ili triput godišnje i samo ću tada moći da te viđam”, upozorio je Džejn.

“Rekla sam: ‘U redu, tako će i biti’“, priseća se ona.

Ali njegova osećanja su se produbljivala sa trajanjem njihove veze. Kada je njegova žena konačno saznala za nju (preko kompromitujućeg pisma nađenog u njegovom sakou), pokupila je decu i ljutito otišla za Majorku. Umesto da pođe za njima, Kingzli se uselio kod Džejn.

Njegov biograf Erik Džejkobs smatra da se brak možda mogao spasti da Hili nije preduzela prvi odlučan korak, ali je njihov odnos već bio daleko od zdravog; oboje su varali jedno drugo. “Svakako se nisam osećala krivom, a nisam ni smatrala da sam rasturila jedan srećan brak”, kaže Džejn.

U središtu ove zbrke nalazila su se dvojica preplašenih i kivnih dečaka, starih 14 i 15 godina, kojima je otac nedostajao i koji su se, kasno jedne večeri, pojavili nenajavljeno pred vratima Džejnine kuće. Instant-maćehinstvo verovatno nije moglo da joj bude jača strana — odmah priznaje da ne gaji osobito majčinska osećanja — ali izgleda da se Kingzli u toj situaciji dozlaboga loše postavio.

Ni on ni Hili nisu se potrudili da dečake pripreme za Džejn, mada je Martina njegova dadilja Velšanka upozorila da njegov otac ima “žensku sa strane”. OGREZAO U GREHU, Kingzli ih je primio — njihova sestra Seli je odlučila da ostane sa Hili na Majorci — i počeo da im popušta skoro u svemu.

Osim ovoga, malo se zanimao za njih, kaže Džejn. Svaki detalj njihovog novog domaćinstva, od nalaženja zubara za Martina i njegovog starijeg brata Filipa, do organizovanja svih obroka, pokušavanja da se spase njihovo

obrazovanje i usađivanja neke vrste discipline, bio je prepušten njoj. Veliki književnik se povlačio u svoju radnu sobu, držeći u ruci čašu u kojoj je zveckao led.

Džejn je bespogovorno prihvatila svoje tegobne kućne poslove, pokušavajući da ne dozvoli da joj zasmeta kad bi Kingzli natopio njena savršeno pripremljena jela kupovnim sosom, ili kada ne bi podsticao dečake da na bilo koji način pomognu. Napravila im je njihovu sopstvenu dnevnu sobu, koju su retko kada koristili, i pokušala je da zadobije njihovo poverenje uvek radeći ono što je rekla da će uraditi. Poverenje će, mislila je ona, jednog dana možda dovesti do ljubavi; bar što se teorije tiče, njen pristup je bio skoro savršen, kao primer iz udžbenika.

367 Filipova i Martinova mrzovolja možda je čak mogla da bude potisnuta da joj je Kingzli pružio podršku — ili da se oštrije postavio prema svojim prijateljima. Filip je, kaže Džejn, netrpeljivost pokazivao otvoreno, a Martin ćutke. “Znate, mislim da su smatrali da sam ja možda nekakva budala iz više klase. Tako su na mene reagovali neki od Kingzlijevih odraslih prijatelja, a dečaci su to sigurno čuli.

Njima je bilo veoma teško: bili su veoma kivni na mene, a verovatno su bili kivniji na mene kada su živeli sređenim i udobnim životom nego kada im je život bio nesređen i pun neizvesnosti. Da sam od njih primila više ljubavi, cela situacija bi bila manje napeta. Ali, bila sam svesna da me ne vole.”

Da li su je otvoreno nipodaštavali?

“Iskreno govoreći, bili su prilično nemogući. Posle jednog užasnog Božića ipak su rekli: ‘Bili smo užasni, izvinjavamo se.’ A Mar-

tin bi rekao da mu je jelo prijalo ako bi mu se dopalo; na taj način se jeste trudio da bude pristojan.”

Jedna od najtežih stvari na koju je Džejn morala da se privikne bilo je to što je jedva imala vremena da bude nasamo sa Kingzlijem. Čak ni spavaća soba nije bila zabranjena zona: dečaci su tamo doručkovali, a katkada su upadali tamo dok su njih dvoje vodili ljubav. Ako je verovati Martinu, Filip je umeo prilično dobro da imitira Kingzlija zatečenog u vođenju ljubavi.

Ali za Džejn ovo nije bilo toliko važno koliko joj je smetalo da svake večeri seda sa njima za večeru. Da su bili njena deca, želela bi da jede sa njima, kaže ona; ovako, želela je Kingzlija samo za sebe. Priznanje jeste iskreno, ali čovek se mora zapitati da li su dečaci osetili da su višak.

Ona kao olakšavajuću okolnost navodi da su njih dvoje tek kratko vreme bili u braku. “Stvarno nam je trebalo više vremena nasamo: bolje bismo razumeli jedno drugo. Mislim da je jedan od problema bilo to što zaista nismo dovoljno razumeli jedno drugo. Mislim da su njegovi nazori o meni bili veoma pogrešni, a možda i moji o njemu.

Uopšte nisam shvatala koliko su ozbiljne njegove neuroze, a Martinova knjiga mi je to u velikoj meri razjasnila. Ali ne bih rekla da brakovi ljudi u srednjim godinama ikada uspevaju, jedino ako supružnici imaju mnogo privatnosti, a to što su dečaci bili kod nas je značilo da uopšte nemamo privatnost.”

Sa iskustvom odraslog čoveka i oca, Martin sa toplinom piše o Džejn u svojim memoarima, prebacujući joj samo jedno: što je

kritikovala njihovu majku. Ona to spremno priznaje: “Uopšte se nisam dobro ponela kad je Hili u pitanju. Mislila sam da je veoma, veoma teška, nije mi se mnogo dopadala, niti sam je mnogo poštovala.

Martin mi je jednog dana rekao: ‘Džejn, nemoj da govoriš stvari koje ponižavaju moju majku jer me to udaljava od tebe.’ A ja sam shvatila da je u pravu i prestala sam sa tim. Mislim da je moj stav prema njihovoj majci bio sasvim pogrešan — to je bila velika greška. Ali, da budem pravična, i ona je bila prilično užasna kad je pominjala mene: oni su na neki način bili izloženi tome sa obe strane. A ako su već morali da se opredele, pre bi se priklonili svojoj majci, razume se.

Još jedna stvar koju mi je Martiнова knjiga veoma razjasnila jeste to da je, u očima dece, svaki gest ljubavi prema meni bio neka vrsta izdaje njihove majke. Ako čovek to tako posmatra, baš se nalazi u procepu, zar ne?”

Sirota Džejn, sa svojim savršenim manirima i pravilnim engleskim vaspitanjem, bila je užasnuta kada je otkrila da dečaci krađu novac iz sobe za bilijar, gde se od igrača tražilo da prilože po šiling u dobrotvorne svrhe. Rekla je Kingzliju, pa su se zajedno suočili sa njima.

“Ali, vidite, nije bilo rezultata jer je Kingzli mislio da to i nije toliko bitno. To je bilo fatalno, jer je značilo da će pomisliti da ja sitničarim. Učinili su da se osećam kao gnjavatorka i zakeralo.” Kreštavo se nasmejala. “Verovatno i jesam gnjavila.”

Pitanje novca unosilo je razdor među njih, a Džejnina iskrenost je naizgled samo pogoršavala stvari. Dečaci su, kaže ona, imali mnogo veće džeparce nego druga deca njihovih

godina, ali su stalno tražili više, posebno kada su išli u Španiju da posete svoju majku. Džejn im je rekla: Ako želite više, morate da se zaposlite preko raspusta. “Mislili su da je to šokantno. Stalno su tražili novac; osećali su se kao da im se mnogo toga duguje. Mislim da je to delimično bilo tako zato što im je Kingzli davao novac da ne bi pravili probleme — tako dete postaje veoma pohlepno i veoma nezadovoljno.

Pretpostavljam da su takođe mislili da ja imam novca jer sam izgledala tako, a još uvek je postojalo sve ono u vezi sa klasom. A i sasvim prirodno su mislili da njihov otac, zato što je poznat, ima novca. Ne verujem da su znali koliko smo uglavnom bili u stisci: bilo je to pre nego što je Kingzli počeo da zarađuje mnogo, a ja skoro ništa nisam zarađivala.”

Natmurili bi se ili nadurili kada bi pokušala da im nametne disciplinu. “Govorila bih nešto tipa: ‘Stvarno ne bi trebalo da gashite cigarete na tepihu’, i takve stvari. Sad me je sramota to da kažem. A teško je bilo naterati ih da se okupaju, ali nije lako ako im nisi majka — to je situacija u kojoj ne možeš da pobediš, prosto ništa ne možeš da uradiš na pravi način.

To je skoro kao rasna diskriminacija — kažu ti da se ponašaš užasno, umesto: ‘Obože, mama nas tera da se okupamo.’ U jednom periodu su uzimali LSD, marihuanu i tako to — ja sam to sporo shvatala jer pre toga nisam imala nikakve veze sa ljudima koji uzimaju drogu. Počela sam to da sumnjam kad sam se saplela o devojkicu koja je u dubokoj komi ležala ispred vrata njihove spavaće sobe, pa sam pomislila da tu ima nečeg čudnog. Onda je jedan od njih slučajno zaboravio svesku u kojoj je zapisao svoja iskustva sa drogom.”

Opet konfrontacija, opet napestost. Zašto se, pitam ja, Kingzli nije više brinuo o svojim sinovima — ili o njoj? “Mogao je stvari da učini mnogo lakšim za sve nas, ali ne verujem da je znao kako da to postigne. Ne verujem da je u pitanju bilo išta makar i izdaleka zlonamerno: bilo je to neznanje, nezainteresovanost. Mogao je da me podrži u vezi sa bilo kojom vrstom moralne discipline koju sam pokušavala da im usadim, što, na kraju krajeva, i jeste deo odgajanja nekoga.

Ponekad je njima držao stranu jer se osećao toliko krivim. Voleo ih je, ali u tom trenutku nije baš bio zainteresovan da se mnogo bavi njima.”

369 I tako su i dalje razjedinjeno pokušavali da vode porodični život. Džejn je često zanemarivala pisanje u očajničkoj želji da uradi pravu stvar. Ona shvata da je mnoge stvari uradila pogrešno: izazivala je sukobe, uvlačila Kingzlija u njih. “Znate”, kaže ona ljupko, “sada vidim da sam mnoge stvari mogla drugačije da rešim. Znate, mislila sam da treba raspraviti stvari kao što je krađa onog novca.”

Atmosfera se popravljala kako su dečaci odrastali. Tek što je Džejn prestala da ih tera da se kupaju, otkrili su devojke i odlučili da postanu pedantniji.

“Obojica su bili veoma čudni”, kaže ona. “Znate, jesam pomalo gajila materinska osećanja prema Martinu. Strašno bih volela da sam imala sina. Kingzli i ja nismo uspeli da imamo dece, što je za mene bilo veoma tužno.

Martin u svojoj knjizi kaže da je malo nedostajalo da me zavoli — zaista mislim da se osećao veoma inhibirano i da zato to nije mogao sebi da dozvoli. Ja sam svakako bila blizu

toga da zavolim njega. Problem je bio u tome što ja nisam imala mnogo poverenja u sebe kad je bilo ko od njih bio u pitanju.”

Džejn je ubedila Martina, koji nikada nije čitao knjige, da proba da pročita jednu knjigu Džejn Ostin; sat kasnije ju je skolio, moleći je da mu kaže kako se roman završava. “Stvarno moraš, Džejn, hajde, ostavi se toga!” Nije htela. Uskoro je prosto gutao knjige; ispitala ga je iz škole u Londonu, iz koje su on i Filip redovno bežali, našla mu bolju školu u Brajtonu i podsticala ga da položi maturu i prijemni ispit za Oksford. Kingzli se uopšte nije zanimao za ova dešavanja; Džejn veruje da je njegov odnos sa Martinom postao “ozbiljan” tek kada je ovaj otišao na Oksford. “Bog zna šta je on mislio da će se dogoditi Martu. Na neki način, nije ga bilo briga. Mislim da je od mene očekivao da radim sve to: ‘Pobrine se ti za to da ne bih morao ja.’ Takođe, naravno, Kingzli je bio vaspitan da misli da bi žene trebalo da rade sve takve stvari. Dodajte tome činjenicu da, ako ste veoma ozbiljan umetnik koji radi, to vam zaista stoji na prvom mestu.

Veoma se blagonaklono odnosio prema mome pisanju, ali da je meni pisanje bilo na prvom mestu kao njemu, bila bi nevolja. Bila je opšteprihvaćena stvar da je on slavan pisac, a da sam ja, na neki način, nižeplasirana.”

Da li vam je smetalo?

“Ponekad mi je veoma smetalo. Smetalo mi je kad smo odlazili u posete ljudima koji bi u predsooblju ostavili hrpu knjiga da ih on potpiše, a uopšte nisu spominjali i da ja pišem. To bi me baš povredilo.”

Na isti način ju je povređivao njegov stav prema njenim prijateljima. “Jedna od

teških stvari u braku sa Kingzlijem bilo je to što se njemu nisu dopadali moji prijatelji, a nije ni želeo da ja imam prijatelje koji već nisu i njegovi ili koje nismo stekli zajedno. Valjda je to bila neka vrsta posesivnosti, ili mu možda moji prijatelji naprosto nisu odgovarali. Ne znam. Tako sam se osećala veoma izolovanom. Kuća nam je vikendom bila puna, ali su to uglavnom bili muškarci, mladići. Nisam imala prijateljicu.”

Brak je, kaže ona, opstao “dugo vremena zbog toga što smo provodili prilično mnogo odmora u inostranstvu zajedno i sa Kingzlijevim prijateljima. Tada smo imali privatnost, privatnost odraslih. Onda Kingzli više nije hteo da ide u inostranstvo i brak je stvarno krenuo nizbrdo. Rekao je da su mu odmori dosadni, da ga plaše, da maltretiraju porodicu. On je bio veoma anksiozna osoba.”

Sredinom sedamdesetih godina njihov brak zapao je u ozbiljne nevolje. Kingzli je mnogo pio i imao je seksualnih problema, zbog kojih se nevoljno složio da se podvrgne terapiji, a Džejn je smatrala da mu više nije stalo do nje.

“Na kraju jednog od njegovih romana postoji velika tirada protiv žena. Mnogo tih stvari koje govori o ženama s vremena na vreme je upućivao i meni. Izgubio je libido i rekao je da sam mu ja to veoma zamerala”, kaže ona.

“Na neki neobičan način, to mi nije smetalo. Smetalo mi je što nisam voljena, to osećanje antipatije i ogorčenosti koje se toliko kuvalo u toj kući. Mislim da je njegova antipatija prema meni u mnogo većoj meri poticala od njega samog nego od njegovog odnosa sa mnom.

Možda sam previše očekivala od Kingzlija. Verovatno je tako. Čudna stvar je to što, kako sam postajala sposobnija da se nosim sa svim praktičnim stvarima u našim životima — a njemu je bilo potrebno da ja to radim — to me je manje voleo. U stvari, sviđalo mu se da budem bespomoćna, a istovremeno je želeo da se sve ove stvari urade.

Takođe sam osećala pritisak da mu se ili pridružim u piću — ja volim da popijem ali uopšte ne volim da se napijem — ili da i dalje budem u položaju osobe koja se ne napija. Mislim da mi je to zamerao. Dvojica njegovih najvećih prijatelja Velšana su bili manje-više alkoholičari — bila je to stvar koja ih je povezivala, i pili su zajedno. Shvatam da je to bilo veoma teško. Da sam ja zavisna od heroina a da vi sedite tamo i pričate kako ga nikad niste takli, na kraju bih i ja bila kivna na vas što ste uspeali da ga ne koristite.

Kingsli je često bežao od svojih neuroza u piće i, naravno, na kraju je to počelo da se primećuje. Osećate se užasno, loše ste raspoloženi, halucinirate, osećate se ružno. Ako živite sa nekim, težite da mnogo toga što osećate svalite na njega.

Na neki čudan način, tih poslednjih meseci sam osećala da se pretvaram u njegovu majku. Ona bi mu stavljala hranu na tanjir u ogromnim količinama i terala ga da je svu pojede. Posledica toga je bilo to da je celog svog života mrzeo hranu, što je još jedna loša stvar ako pijete. Godine sam potrošila pokušavajući da ga nateram da jede!”

Pošto je otišla, pisao joj je nudeći da manje pije samo da bi se vratila. Džejn je odbila. “Ako neko pije kao što je pio Kingzli, ni-

kada neće piti umereno”, kaže ona. “Ili će ostaviti alkohol ili će nastaviti da pije previše. Tako da nije bilo svrhe da kažem ‘Ako budeš pio manje’ jer bi on pristao. To bi tako išlo nekoliko nedelja, ali bi se onda opet vratio piću.

A ja sam to shvatila. Trebalo mi je mnogo vremena da donesem ovu zastrašujuću i izuzetno tešku odluku. Nisam slutila da ću vremenom naučiti toliku mržnju na sebe. To nisam znala. Ne verujem da bi to uticalo na moju odluku, ali to tada nisam znala.

Na neki način, stvar koja me je najviše povredila jeste osećanje da sam mu antipatična. Ne verujem da ću to ikada preboleti, jer mi je izgledalo kao veliki preokret. Nije mi izgledalo da se to zasniva na bilo čemu užasnom što sam uradila ili propustila da uradim. U stvari, bila je to samo posledica alkohola.

371

Njegov način izlaženja na kraj sa našim raskidom je bio bes, a ne žaljenje. Pre svega, rekao je da je samo prvih šest godina bilo dobro, a na kraju je rekao da ništa nije bilo dobro, da nikada nije trebalo da me upozna, i da je to najveća nesreća koja mu se ikada dogodila. O, užasno.”

Da li je počela da sumnja da je ikada bila srećna tokom osamnaest godina koje su proveli zajedno?

“Jesam, sumnjala sam. Period tokom kojeg sam bila srećna se veoma skratio.

Kada je Kingzli bio na smrti, pitala sam Marta da li Kingzli želi da me vidi. Mart je bio veoma pažljiv i nežan kad se o tome radi, ali ja znam da Kingzli nije želeo da me vidi, ne bi mu to palo na pamet, i da će se toga držati. Mislim da je to veoma tužno. A poreći da smo ikada voleli jedno drugo je za početak takođe bilo veoma tužno, veoma bolno.

Sada se sećam lepih trenutaka. A ono što zaista shvatam jeste da nikada nisam poznavala umetnika sa kojim je bilo lako živeti. Jednostavno, oni nisu takvi. Nisu dosadni, ali su uvek naporni na razne načine. Mislim da je njihov nivo anksioznosti mnogo viši nego kod većine ljudi.”

Ona veruje da je Kingzli trebalo da produži sa psihoterapijom zbog svojih neuroza, koje su uključivale strah od mraka, od samoće, od metroa, vozova i automobila, ali bi on sa prezirom odbacio takav predlog. Sve do svoje smrti povlačio se u mali svet pabova, klubova, u kuće koju je delio sa svojom bivšom ženom Hili i njenim trećim mužem. Hili je zvao “mama” (“Baš tako. Eto, to vam je to”, uzdiše Džejn) i nije više imao žena. Pred kraj života priznao je Martinu da, bez ljubavi žene, živi tek polovičan život.

Džejn, koja je uvek bila jača od njega, prošla je kroz period depresije i očajanja, napisala neka od svojih najboljih dela i, pre deset godina, odselila se na selo, u utočište koje joj pruža veliki vrt. “Veoma sam se navikla na bol. Na neki način, to znači da je rana zacelila, zar ne? Ali ne verujem da ću ikada moći da budem ravnodušna prema tome.”

Posebno ju je potreslo kada je pročitala o periodu koji je Kingzli proveo u bolnici — ne zato što je posebno marila za njegovu slomljenu nogu već zato što nekoliko nedelja nije okusio ni kap pića. “Izgleda da se bez problema odvikao. Pa sam pomislila, dobro, ti to možeš da uradiš, a onda sam se zaista naljutila. Da mu je naš brak nešto značio, mogao je da prestane.”

Martin u svojim memoarima iznosi mišljenje da su Kingzli i Džejn mogli da

ostanu zajedno da su svojim problemima pristupili sa “proncljivošću” koju su oboje pokazivali u svojim romanima. Ali ona nije baš sigurna u to. “Možda je moglo da bude tako da smo se venčali kad smo bili mnogo mlađi. Venčali smo se suviše kasno. Bili smo suviše kruti, suviše tvrdi.” Sada smatra da ljubav ima najviše izgleda da potraje između supružnika koji se venčaju relativno mladi — “a ja sam provela mnogo vremena udata za pogrešne ljude.”

Da li je zažalila što ga je ostavila? “Nije da nije trebalo da ga ostavim onda kad sam to učinila. Ali ponekad mislim da sam mogla da sprečim da situacija stigne dokle je stigla da sam ranije uspela da stvari razumem bolje. Nisam sigurna kada je to u pitanju. Mislim da sam umnogome bila nezrela — trebala mi je sigurnost, a dobijala sam je sve manje i manje. Ne verujem da je sa mnom bilo lako živeti. On je rekao da nije.”

Ko zna? Prema Džejninoj sopstvenoj proceni, svi umetnici su teški, a ni ona verovatno nije među pomirljivijim osobama. Njena tragedija je u tome što u ovom braku nije bilo raspleta, nije bilo volje sa njegove strane da se niti razmrse — samo konačnost njegove smrti bez oproštaja. Sada, kada se ona sama priprema da piše o njihovom odnosu, mogla bi zadobiti više razumevanja, što je po pravdi trebalo da joj pripadne.

“Bol koji se javi kad napustite nekoga koga ste voleli ne priznaje vam se mnogo jer ste vi otišli, tako da, naravno, dobijate ono što vam i sleduje. Niko ne priznaje da je i to neka vrsta udovištva”, kaže ona.

“Mislim da je na neki način to još gore.”

372

Izvornik: Corinna Honnan, “I didn’t know I was going to incur such hatred over the years”, *Daily Telegraph* br. 1817, 16 maj 2000.